

11. LOENG (4. detsember)

Rahvusvahelised suhted ja rahvusvahelised organisatsioonid

Realism, idealism, liberalism. Jõudude tasakaal. Põhja-Lõuna konflikt. Euroopa Liit. NATO. ÜRO.

Riikide eesmärgid

Iga rahvusriigi poliitiline süsteem omistab erinevatele riigi eesmärkidele erineva tähtsuse. Kolm tähtsamat on:

Turvalisus

1. **Elus püsimine** on turvalisuse tähtsaim element, mis määrab riigi eksistentsi (et teised riigid riiki ei vallutaks)
2. **Autonoomia** on riigi võime lahendada oma siseprobleemid ilma teiste riikide vahele segamiseta.
3. **Mõju** on riigi võimalus mõjutada teiste riikide aktsioone soovitud suunas veenmise ja keelitamise teel.
4. **Prestiiž** on soovitud olukord, kus teised riigid imetlevad ja austavad riiki.
5. **Domineerimine** on jõu kasutamine kontrolli saavutamiseks teiste riikide üle.

Stabiilsus

1. **Korra hoidmine** - sotsiaalse rahu kindlustamine kodanikele, järelvalve sotsiaalsete normide täitmise üle.
2. **Poliitiline areng** – poliitilise võimsuse koondamine, et läbi viia efektiivset poliitikat ja saavutada rahva toetust.

Õitseng

1. Majanduslik areng peegeldab:

- a) tootmissüsteemi ja toodetavate kaupade kasvavat mahtu ja keerukust.
- b) poliitökonoomia võimet tagada ressursside moondamine kaubaks (millel on tarbijale väärtust).

2. **Heaolu jagamine** viitab üldise elukvaliteedi tõstmisele vara kas era- või riigipoolse jagamise teel. Jagades vahendeid ühe eesmärgi täitmiseks, võtame me need ära teistelt. *Näit: korraga on raske tagada majanduslikku kasvu ja suuremahulist sotsiaalhoolekannet; andes raha sõjaväele ei investeerime seda majandusse.*

Riikidevahelisi suhteid iseloomustab koostöö ja kerge konkurents, teised riigid on riigile olulised vaid siis, kui need aitavad riiki oma eesmärkide saavutamisel. Iga poliitiline süsteem on mõjutatud ka poliitilistest süsteemidest väljaspool riigi piire ja ka teistest välistest süsteemidest.

Riikidevahelise koostöö mehhanismid

Riik saavutab rohkem oma eesmärkidest, kui ta on välja arendanud vastastikku kasulikud koostöö korraldused teiste riikidega. **Diplomaatia** on kõige enam levinud. Riigil on suursaadikud, konsulaadid, kultuuriatašeed teistes riikides, et edendada mõlema riigi ühishuve ja lahendada potentsiaalseid probleeme diplomaatilisel teel. **Alliansid** (kahe- või rohkemapoolsed) on otsesemad riikidevahelise koostöö vormid (ametlikud ja mitteametlikud kokkulepped teha koostööd sõjalises, majanduslikus ja poliitilises sfääris.). Samuti on **lepingud** (*treaties* - sama, ainult et ametlikum ja formaalsem) otsesed riikidevahelise koostöövormid, mis reguleerivad riikidevahelisi igapäevasuhteid (nt vabakaubanduslepped, relvastuse vähendamise lepped, NATO). Sellised ühendused kestavad vaid senikaua, kuni osalejad on huvitatud, vastasel korral ei täida riik lepingu tingimusi:

- väites, et lepingus on riigi rahvuslikud huvid halvasti esindatud (OPEC);

- ei leita ühist keelt leppega lubatud tegevuses, strateegias (SALT1 1972-1977, ja SALT2 1979-Venemaa ja USA süüdistasid üksteist mitte täitmisel);
- peamiste lepingupunktide saavutamine võib olla võimatu (Lokarno leping 1925).

Realism

Realism on üks kahest suurest rahvusvaheliste suhete teooriast. Realistid leiavad, et nende teooria annab usutatavama pildi maailmas valitsevaist vastasseisudest. Realistide teooriat on kinnitanud peaaegu kogu 20. sajand (Rahvaste Liit ja selle lagunemine, Teine maailmasõda). Realism on olnud populaarne, kuna pakub lihtsaid seletusi mõjuvõimu suurendamiseks ja rahvuse säilitamiseks vaenulikuks keskkonnas. Eriti jõuliselt kerkis realism esile 1920-1930 vastukaaluks liberaalsele idealismile, mis tundus illusoorne. Realistide arvates on inimloomus paheline ja maksmapanev. Riike motiveerivad mitte eetika ja ideaalid vaid sõjaväeline ja majanduslik julgeolek ja võim.

Realistide seisukohad:

- 1) Vabakaubandus on kasulik üksnes suurtele riikidele.
- 2) Rahvaste Liit oli nende arvates järjekordne võitlusareen.
- 3) Rahvusvahelised organisatsioonid opereerivad suurriikide näpunäidete järgi ja nad suurendavad oma hegemooniat.
- 4) Inimloomus on oma loomuselt paheline, egoistlik ja omakasupüüdlik.
- 5) Esmatähtis on soov omada võimu ja domineerida teiste üle ning võimalus nende soovide eiramiseks on utoopiline.
- 6) Rahvusvaheline poliitika on kõikide sõda kõikide vastu.
- 7) Riikide tegutsemise aluseks on rahvuslikud huvid.
- 8) Riigi võimsus ja rahvusvaheline prestiiž tuleneb riigi sõjalisest potentsiaalst. Realistide jaoks ei ole majanduslikul võimsusel mingit tähtsust.
- 9) Rahvusvaheline süsteem on oma olemuselt anarhiline, kus stabiilsus seisneb vaid jõudude tasakaalus. Siit ilmneb ka vastuolu liberalistidega, kes arvasid, et stabiilsuse tagab õiglus.

Realismile on avaldanud suurimat mõju Hobbes ja Machiavelli. Realismi põhiolemus seisneb selles, et riik on rahvusvahelise süsteemi keskne osaleja, kuid samas tunnustatakse teisi osalejaid (nt organisatsioone). Riik seetõttu, et ükski teine osaleja ei oma sellist sõjalist jõudu. Riigijuhtide esmaseks ülesandeks on tagada rahvuslik julgeolek ja riiklik järjepidevus. Riik on väljapoole suunatud poliitikas ühtne ja ratsionaalselt kaalutlev. Põhimõtteliselt tegutsevad tugevad riigid vastavalt oma võimetele ning nõrgad peavad seda vastavalt aktsepteerima ja koonduma. Riik omab võimu selleks, et kehtestada oma territooriumil omad seadused.

0-summa resultaata – ühe riigi mõjuvõimu kasvuga toimub samaaegselt teise riigi mõjuvõimu kahanemine. Selline loogika välistab igasugused lepingud ja koostöö, kuna üksteist ei usaldata. Alliansid tekivad välisohu sunnil.

Realistide seisukoht on, et anarhilises süsteemis ei saa loota teiste abile, vaid iseendale. Sellest tekib julgeoleku dilemma – riik relvastub oma julgeoleku tagamiseks, kuid seda tõlgendatakse kui ohtu teiste riikide julgeolekule. Seda on võimalik leevendada võimude tasakaalu abil, kuid ei ole võimalik lämmatada. Võimude tasakaalust saab rääkida, kui maailm on bipolaarne (nt USA ja Venemaa vaheline Külma sõda, kuna eksisteeris tasakaal, eksisteeris ka stabiilsus). Räägitakse ka tri- või multipolaarsest maailmast. Kõige stabiilsem unipolaarne, kõige ebastabiilsem aga multipolaarne maailm. **Kriitika** – realistid arvestavad ainult riikidega. Lisaks on võimude tasakaalu idee tõlgendamine erinev. Realistid ei näe ette muutusi.

Liberalism

Liberalism on realismi kõrval tähtsusetult järgmine teooria. Liberalism kerkis esile vastukaaluks realismile pärast suuremaid vapustusi eesmärgiga näidata sõdade mõttetust ning kannustatuna ideest ehitada parem tulevik. Rahvusvaheliste suhete areng ei ole soosinud liberalismi arusaamasid. Liberalismi õitseng on kestnud lühikest aega pärast suuri vapustusi, millele tavaliselt on järgnenud suurem langus.

Liberalistid väidavad, et võimupoliitika tuleneb ideedest, kuna aga ideed võivad muutuda, siis pole miski püsiv. Liberalism ei ole homogeenne, tema sees võib täheldada erinevaid suundumusi. Erinevused seisnevad nii sõdade puhkemise kui rahude tõlgendamisel (nt sõdade puhkemise põhjused võisid olla imperialismis, võimude tasakaalutuses või ebademokraatlikes režiimides; rahu tagamisel olid olulised kollektiivne julgeolek, vabakaubandus ja maailmaavalitsus). Lisaks on erimeelsusi ka eksinud riikide suhtes ning selles kuidas toimida tülinorivate riikidega (nt riikide vallutamine, ümber pööramine nt oma usku, sallivus).

Idealism

Idealism pärineb XX sajandi algusest, täpsemalt pärast I Maailmasõda ja enne II Maailmasõda. Idealistid uskusid, et rahvusvaheline kord tuleb luua, see ei teki iseenesest, kujuures korra tagamiseks on rahvusvaheline organisatsioon.

Idealismi lähtealused olid vastandlikud realismile:

- 1) inimloomus on oma olemuselt hea.
- 2) inimlik mure teiste heaolu pärast muudab progressi võimalikuks.
- 3) inimeste (riikide) vääriti käitumine ei tule mitte inimloomuse pahelisusest vaid halvatest institutsioonidest, mis õhutavad inimest (riiki) halvasti või omakasu püüdliselt käituma.
- 4) sõjad on välditavad ning nende esilekerkimise tõenäosust on võimalik piirata halvade institutsioonide likvideerimise kaudu.
- 5) sõda on rahvusvaheline probleem, mis nõuab kollektiivseid pingutusi selle lahendamiseks.

Sellest tulenevalt oli idealistide arvates rahvusvahelistes suhetes keskseks tegelaseks rahuarmastav riik. Rahvusvaheline süsteem ei ole mitte anarhiline vaid korrapärane. Korra tagamine on usaldatud rahvusvahelistele organisatsioonidele, kes organiseerivad desarmeerimist, kollektiivset julgeolekut, seaduste ülemlikkust, sanktsioonide rakendamist agressorite vastu. Idealistlik käsitlus võttis kasutusele kollektiivse julgeoleku mõiste – kui ühte (Rahvaste Liidu) liiget ähvardab hädaoht, astuvad teised välja tema kaitseks ehk ühe riigi julgeolek

võrdub teiste riikide julgeolekuga. Rahvusliku enesemääramiseprintsipi pidi tagama mitmetele riikidele iseseisvuse, kuid tegelikkuses nii ei toiminud (nt Poola, Tšehhoslovakkia). Idealistide reformiprogramm tugines rahvusvahelisele õigussüsteemile programm nägi ette vajadust muuta üldisi tõekspidamisi. Seades esiplaanile inimkonna ühtsuse, tagaplaanile rahvuslojaalsuse. Lisaks nägi programm ette ideoloogiat, mis häälestaks maailma avalikkust sõja vastu, rahvusvahelise kaubanduse propageerimist vastukaaluna suletud impeeriumidele. Viimasena nägi programm ette ka saladiplomaatia asendumist avatud lepingute süsteemiga.

Rahvaste Liit aga ei vastanud idealistide ootustele lootustele. Mõrad tekkisid juba USA mitteliitumisega. Lagunemisele aitasid kaasa ka 1931.a. Mandžuuria kriis, 1935.a. Etiopia kriis ja 1939.a. Talvesõda. Sellest tulenevalt toimus lõplik lagunemine enne II Maailmasõda.

Nii realistidel kui liberalistidel tekkisid uued voolud, vastavalt neorealism ja neoliberalism. 1980-ndatel tekkis neo-neo debatt, kus mõlema koolkonna pooldajad vaidlesid peamiste probleemide üle rahvusvahelistes suhetes (nt rahvusvaheline koostöö, anarhia olemus ja tagajärjed, absoluutsed ja suhtelised kasud).

Jõudude tasakaal

Kui riikide võistluslikud huvid on suuremad kui nende ühised huvid, siis riigid ei nõustu koostööga. Sellises olukorras saab konflikti vältida kui on tegemist jõudude tasakaaluga (*pol., maj., ja eriti sõjalises sfääris on mõlemad pooled umbes võrdsed*)

Jõudude tasakaalu põhielemendid (Hans Morgenthau):

1. Püüd säilitada omavahelisi stabiilseid suhteid ja status quo'd. See eeldab, et agressorit hoiab tagasi ainult hirm võimsama vastase ees.
2. On tavaliselt 4-6 riiki, mis hoolitsevad jõudude tasakaalu eest.
3. Need riigid moodustavad alliansse, mis orienteeruvad igaühe enda huvidele ja võrdsuse säilitamisele (mitte sõprusele).
4. Hegemoonid peavad sekkuma konflikti, mis võib samas lõhkuda jõudude tasakaalu.
5. Perioodiliselt puhkevad sõjad ja vägivald, kuna riigid peavad ennast kaitsma ja tasakaal pole alati paigas ega ühesugune.

1648 -1914 a - klassikaline jõudude tasakaalu ajajärk, tasakaalustavaks jõuks oli peamiselt Suurbritannia, hiljem on jõudude tasakaalu poliitika olnud vähem võimalik, tänu tugevate ideoloogiate esilekerkimisele, mis välistasid alliansside tekke. Peale Teist maailmasõda pole klassikaline jõudude tasakaalu poliitika enam võimalik. Paljud toovad siiski esile bipolaarset maailma (USA-NSVL), kus mõlemad pooled kontrollisid teise soovi saada hegemooniks. Alates 1970. aastast hakati rääkima multipolaarsest maailmast, kuhu vanadele oli lisandunud Lääne Euroopa, Hiina ja mõned teised riikide grupid. Kuid alliansid on siiski jäänud muutuvateks ja ebapüsivateks. 20 saj. on nii, et :

- Mida rohkem riike allianssides, seda suurem on sõja oht.
- Riikidel mis on allianssides on suurem oht sattuda sõtta kui teistel.

Terrori tasakaal

Tänu sõjatehnoloogia arengule (tuumarelvad) on riikide ründe võimsus suurenenud ja jõudude tasakaal on muutunud terrori tasakaaluks. Kui üks ründab, saab ta ka ise hävitatud. Samas jääb küsimus, kas see kes esimesena ründab hävitab vastase võime vastu rünnata? Hirm teiste riikide võimsuse kasvu ees sunnib riike üha uusi ja võimsamaid relvi tootma.

Põhja-Lõuna konflikt

Tavaliselt jagatakse riigid kolmeks, vahel ka neljaks maailmaks. **Esimene maailm** – tehnoloogiliselt kõige arenenumad riigid (Põhja-Ameerika, Lääne-Euroopa, Austraalia, Jaapan, Uus-Meremaa, ka Iisrael ja LAV). **Teine maailm** – naftat eksportivad riigid, mis on hiljuti läbinud kiire arengu (nt Saudi-Araabia, Katar, Kuveit, Iraak, Iraan); pisikesed riigid, mis elatuvad turismist (nt Singapur); uusindustriaalmaad, mis on lühikese aja jooksul (10-20 aastat) läbi teinud industriaalprotsessi, põhiliselt tootjad tänapäeva maailmas (nt Hongkong, Malaisia, Tai, Lõuna-Korea); siirdeühiskonnad – endised sotsialistlikud maad Ida- ja Kesk-Euroopas (siia kuuluvad 16+28 riiki, nt Balti riigid, Sloveenia jne). **Kolmas maailm** – mahajäänud riigid, neid riike on kõige rohkem. Maailma kujutatakse tavaliselt püramiidina (kõige madalamal III maailm ja üleval I maailm). Räägitakse ka **neljandast maailmast**, kuhu kuuluvad kõige mahajäänud riigid, tavaliselt paiknevad need Aasias (nt Laos, Kambodža), Must Aafrika (nt Kongo, Ruanda, Mosambiik, Tšaad), ka Haiti (Ameerika), kokku on selliseid riike u 30. Selliste riikide arengu eeldused on nõrgad nii looduslikel kui ajaloolistel põhjustel.

Lisaks räägitakse arenenud ehk tööstuslikust põhjast ning mahajäänud ehk agraarsest lõunast. See jaotus on pigem geograafiline. Kui varem oli põhikonflikt ida ja lääne (NSVL v USA), siis nüüd on põhja ja lõuna vahel.

Põhja ja lõunat eristavad mitmed tunnused:

1. Arenenud põhi on demokraatlik, tehniliselt kõrgelt arenenud, jõukas, rahvastiku juurdekasv on minimaalne. Lõunas on riigid reeglina agraarmaad, rahvastiku juurdekasv on väga kiire.
2. Lõunas on tavaliselt tegemist totalitaarsete režiimidega, põhi vaatab lõunat kui ebastabiilset piirkonda. Põhja-Lõuna konfliktid tulenevad poliitilistest, tehnoloogilistest, majanduslikest, demograafilistest erinevustest. Lõunas elab 80% elanikest, kuid toodab ainult 20% maailma rikkusest. Poliitiline võim, heaolu, tootlikus on alaproportsionaalselt jaotatud. Põhja-Lõuna konflikt on seotud neokolonialismiga, mis viitab sõltuvusele maailmaturust ning mis käsitleb valitsevat maailmarežiimi kui hukatust maailmamajandusele ja sotsialistlikele maadele. Põhja-Lõuna konflikti alged peituvad koloniaalpärandis ning sõltuvuses, mis olid varem emamaade ja asumaade vahel. Riigid on ilma jäetud sõnaõigusest maailma areenil ja tänu sellele on III maailmas poliitiliselt ja majanduslikult täiesti sõltuv.

Analüüsid praegust Põhja-Lõuna konflikti, on põhiküsimused lõunas: 1) kuidas arendada ja toota rohkem heaolu? Missugune on majanduslikult ratsionaalne poliitika selle saavutamiseks? 2) Mis võiks või peaks olema arenenud põhja roll selles protsessis? Kas põhi peaks sekkuma senisesse arengusse?

Põhiküsimused põhjas: 1) Missuguse positsiooni peaks põhi võtma maailma kaubanduslääbirääkimistel? Kas suhtuma sellesse protsessi ettevaatlikkuse või teatud optimismiga? 2) Kas III maailma majanduse areng on tervitatav nähtus või mitte?

Rahvusvahelised organisatsioonid

Rahvusvahelised organisatsioonid, korporatsioonid, etnilised ja usuliikumised ning terroristühendused, neid kõiki peetakse uuteks osalejateks rahvusvahelises suhtes. Uuteks selles mõistes, et on muutunud olulisteks osalejateks viimase viieks aasta jooksul, kuigi esimesed rahvusvahelised organisatsioonid tekkisid alates 19. sajandi algusest.

Definiitsioon - rahvusvahelise organisatsiooni all võiksime mõista rahvusvahelisele õigusele tugineva lepingu alusel loodud riikide liitu, millel on ühised alaliselt tegutsevad organid ja fikseeritud organisatsioonilised normid (põhikiri).

Rahvusvahelised organisatsioonid jaotatakse kõige üldisemalt kaheks:

- 1) riike ühendavad ehk valitsustevahelised organisatsioonid **IGO** (International Governmental Organizations);
- 2) eraisikuid ja huvigruppe ühendavad ehk valitsusvälised organisatsioonid **NGO** (Non-Governmental Organizations).

Valitsustevahelisi organisatsioone jaotatakse nii suunitluselt (universaalsed või monofunktsionaalsed) kui globaalselt haardelt (regionaalsed või globaalsed).

- 1) universaalne ja globaalne nt ÜRO
- 2) monofunktsionaalne ja globaalne nt IMF, WHO
- 3) universaalne ja regionaalne nt EL
- 4) monofunktsionaalne ja regionaalne nt NATO

1907. aastal oli valitsustevahelisi organisatsioone 390 ja valitsusväliseid 176. Aastaks 1993 olid need numbrid vastavalt 273 ja 4830. NGO-d on vahenduslüliliks kodanike ja riigi vahel. NGO-d on levinud peamiselt demokraatlikes ühiskondades, kuna seal on paremad võimalused tegutsemiseks.

ÜRO

Pärineb aastast 1945, asutajaliikmed olid II maailmasõja võitnud riigid. Võib nimetada Rahvaste Liidu järglaseks. Loomisel lähtuti: rahvusvahelise rahuseisundi ja kollektiivse julgeoleku tagamisest; rahvaste enesemääramisest ja võrdõiguslikkusest; rahvusvahelise koostöö propageerimisest eesmärgiga lahendada globaalseid probleeme ning tagada inimõiguste ja inimeste põhivabaduste kaitse.

ÜRO struktuur

ÜRO koosneb suveräänsetest riikidest, kes on võimelised ning soovivad täita ÜRO põhikirjas fikseeritud eesmärgid ja põhimõtteid. Seega võivad ÜRO liikmeteks olla vaid riigid, rahvad ilma oma riigi territooriumita liikmed olla ei saa (nt palestiinlased). Kui liikmesriik ei järgi organisatsiooni põhieesmärgid ja põhimõtteid

võidakse talt ära võtta hääleõigus Peaassambleel või organisatsiooni põhikirja mitmekordsel eiramise puhul võidakse riik ÜROst välja heita.

Põhikiri jõustus 24. oktoobril 1945, seda päeva tähistatakse ÜRO päevana. 10. jaanuaril 1946 alustas Londonis tööd esimene ÜRO peaassamblee istungjärk ning esimeseks ÜRO peasekretäriks valiti norralane Trygve Lie. Alates 1952. aastast on ÜRO peakorter New Yorgis.

Peaassamblee (General Assembly) – esindatud on kõik liikmesriigid, igal riigil on üks hääl, olenemata riigi suurusest, elanike arvust või riigi poliitilisest mõjukusest. Peaassambleel on õigus läbi vaadata kõik küsimused, mis kuuluvad põhikirja raamidesse. Valib 5 aastaks sekretäri ja 2 aastaks 10 Julgeolekunõukogu mittealalist liiget. Peasekretär on organisatsiooni tähtsaim ametiisik. Ta vastutab ametnike töö organiseerimise ja organite omavahelise koostöö eest, valmistab ette eelarve ning on õigus kokku kutsuda erakorralisi istungjärke. Praegune peasekretär on Kofi Annan. Peaassamblee kinnitab eelarve ning määrab kindlaks liikmemaksu. Lisaks kontrollib Peaassamblee ÜRO 14 eriorganisatsiooni tegevust (nt Arenguprogramm või Põgenikeülemkomissariaat). Peaassamblee korraline istung toimub igal aastal ajavahemikus, mis jääb septembri kolmanda teisipäeva ja jõulude vahele (ca 65 tööpäeva).

Julgeolekunõukogu (Security Council) – ÜRO tähtsaim otsustusorgan, kus on 5 alalist liiget (USA, Suurbritannia, Prantsusmaa, Hiina, Venemaa – aastani 1971 esindas Hiinat Taiwan). Lisaks 5 alalisele liikmele valitakse geograafilistest aspektidest lähtuvalt 10 riiki: 2 Lõuna-Ameerikast, 1 Ida-Euroopast, 1 Lääne-Euroopast, 2 Aasiast, 3 Aafrikast ja 1 Okeaniast.

Reeglina võetakse otsused vastu 2/3 printsiibil, kuid alalistel liikmetel on veto-õigus (nt Külma sõja jooksul oli Julgeolekunõukogu töö tihti blokeeritud, kord USA, kord NSVL-i poolt). Julgeolekunõukogu vastutab rahvusvahelise rahu ja julgeoleku eest, mistõttu on võimalik teda kokku kutsuda igal vajalikul hetkel. Julgeolekunõukogu otsused on liikmesriikide jaoks siduvad. Kui Julgeolekunõukogu tuvastab rahu ohustamise, rikkumise või agressiooni akti, on tal õigus otsustada meetmete üle, millega tagada rahvusvaheline rahu ja julgeolek. Ta võib otsustada ka sõjalise jõu kasutamise kasuks, rääkimata majanduslikest mõjutamismeetoditest.

17. septembril 1991 ehk siis vähem kui kuu aega pärast Eesti iseseisvuse taastamist, võeti Eesti ÜRO liikmeks.

NATO

Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (North Atlantic Treaty Organization). Praegu kokku 26 liiget (USA, Belgia, Hispaania, Holland, Island, Itaalia, Kanada, Kreeka, Ungari, Türgi, Tšehhi, Taani, Suurbritannia, Saksamaa, Prantsusmaa, Portugal, Poola, Norra, Luksemburg, Eesti, Läti, Leedu, Sloveenia, Slovakkia, Rumeenia, Bulgaaria).

NATO asutamise konkreetseks ajendiks oli NSVL-i kerkimine vahetult pärast II maailmasõja lõppu. Lääneliitlased tunnetasid ohtu järgmistest NSVL-i sammudest:

- 1) NSVL-i valluspoliitika maailmasõja päevil (Baltimaade okupeerimine, osa Soome ja Rumeenia territooriumide enda külge liitmine). Vastavalt Atlandi Hartale aastast 1941 oleks NSVL pidanud taastama sõjaeelse olukorra, kuid NSVL eiras seda.
- 2) NSVL ei viinud välja oma vägesid vabastatud Ida-Euroopa riikidest.
- 3) Keeldumine vabadest valimistest ja kommunistlike riigipörete läbiviimine Ida-Euroopa riikides.

4. aprillil 1949 kirjutati Washingtonis alla NATO asutamislepingule. NATO peakorter asub Brüsselis. NATO tegevuse eesmärgid on sätestatud põhikirjas, mis koosneb 14 artiklist. Kokkuvõtvalt oleks need järgmised:

- 1) soov elada rahu kõigi rahvaste ja valitsustega;
- 2) kaitsta oma rahvaste vabadust, kultuuripärandit ja tsivilisatsiooni, mis rajaneb demokraatia, isikuvabaduse ja õigusriigi põhimõtetel;
- 3) soodustada stabiilsust ja heaolu Põhja-Atlandi piirkonnas;
- 4) ühendada oma jõupingutused kollektiivseks kaitseks ning rahu ja julgeoleku säilitamiseks.

NATO liikmesmaat on üksmeelel, et relvastatud kallaletungi neist ühele või mitmele käsitletakse kallaletungina kõigile lepinguosalistele. Sellisel juhul rakendab NATO abinõusid, mida peab vajalikuks kasutada, ka relvajõu kasutamine. Algselt oli NATO jurisdiktsiooni all piirkond põhjapool Vähi pöörjoont, kuid seoses Kreeka ja Türgi liitumisega laienes NATO tegevus ka Vahemerele.

NATO struktuur jaotub tsiviil- ja sõjaliseks struktuuriks. **Tsiviilstruktuur** – Põhja-Atlandi Nõukogu on NATO kõrgeimaks võimuorganiks ning võib koos käia kolmel erineval tasandil: 1) alaliste esindajate tasand – iga liikmesriik määrab NATO juurde oma alalise esindaja (akrediteeritud suursaadiku). Nende esindajate kohtumised toimuvad korra nädalas, vajadusel ka tihedamini.

2) välisministrite tasand – sel tasemel käib Nõukogu koos 2x aastas. Korra kohtuvad ministrid Brüsselis ning teine kord mõne liikmesriigi pealinnas (viimane kord Prahast).

3) riigipeade tasand (tihti peale kasutatakse ka ingliskeelset terminit summit) – riigipead käivad koos mitteperioodiliselt.

Sõltumata sellest, millisel tasandil NATO koos käib, on tema otsused ühesuguse jõuga ehkki täiesti mõistetavatel põhjustel on riigipeade tasand mõnevõrra kaalukam. Kõik NATO liikmed on võrdsed ning kõik Nõukogu otsused võetakse vastu konsensuselise põhimõttel ning hääletamine kui selline NATO Nõukogus üldse puudub.

Peasekretär on NATO kõrgeim ametiisik - Jaap de Hoop Scheffer (enne Lord Georg Robertson), kes juhatab Nõukogu, olles samaaegselt paljude väiksemate institutsioonide eesotsas. Peasekretär määratakse kõigi liikmesriikide poolt, kuna aga selleks tuleb saavutada kõikide riikide üksmeel, siis sobiva kandidaadi leidmine on üsnagi keeruline tegevus. (Esimene peasekretär oli Lord Ismay Suurbritanniast).

Sõjaline struktuur. NATO kõrgeimaks sõjaväeliseks organiks on NATO Sõjakomitee, mis poliitiliselt allub NATO Nõukogule. Sõjakomitee koosneb liikmesriikide relvajõudude ülemjuhatajatest ning käib koos vähemasti 3x aastas (Prantsusmaa on esindatu sõjalise missiooniga ning Islandi, kellel puuduvad relvajõud, esindab komitees tsiviilisik). Sõjakomitee eesotsas on president, kelleks on rotatsiooni korras iga liikmesriigi esindaja.

NATO liikmesriikide relvajõud on rahuajal liikmesriikide institutsioonide alluvuses. Sõjaväeline koostöö toimub:

- 1) ühisõppuste näol (jagunevad omakorda staabiõppusteks ja relvaüksuste õppusteks;
- 2) NATO liikmesmaade ühiste relvakontingentide tegevuse kaudu (lihtsustatult jagunevad kiirreageerimisjõud, peamiselt kaitsejõud ja lisajõud);

Kaua aega oli NATO tegevus puhtpoliitiline. Berliini kriisi mõjul loodi 1961.a. NATO mobiilsed relvajõud, kuid nii Berliini kriis kui ka järgnevad kriisid suudeti lahendada poliitiliste vahenditega. NATO aktiivse rahuvalve tegevuse aluseks sai Rooma deklaratsioon, mida täiendati NATO välisministrite kohtumisel Oslos 1992.a. juunis. Nende dokumentide järgi kohustus NATO läbi viima oma rahuvalve operatsioone OSCE ja ÜRO egiidi all. 1992.a. juulis algaski NATO sõjaline osalemine Bosnias. Enamikel juhtudel seisneb see vaatluse kontrolloperatsioonide läbiviimises ning ÜRO sanktsioonide tagamises. 28. veebruaril 1994 viisid NATO relvajõud läbi oma esimese operatsiooni, tulistades alla 4 vastaspoole sõjalennukit, mis olid rikkunud ÜRO poolt kehtestatud lennukeelutsooni.

Euroopa Liit

Tänase ühise Euroopa idee püsib 3 vaalal:

- 1) sõjajärgse Euroopa nõrkuse tunnetamine;
- 2) keskse koha kaotamine maailmas;
- 3) võitlus olemasolu ja uuestisünni eest.

Unikaalsus. Euroopa Liit ei ole lihtsalt rahvusvaheline organisatsioon, väga kaugemale arenenud. Institutsiooniline üles ehitus meenutab midagi konföderatsiooni laadset. Rahvusülene ja valitsustevaheline koostöö on tasakaalus. Lisaks väga lai poliitiline tegevusväli.

Vastuolulisus. Kahesugused tendentsid (United States of Europe). Samuti altpoolt ülesse suunatud liikumised, regionide printsiip. Euroopa Liit on majanduslikult väga võimas, poliitiliselt suhteliselt tähtsusetu. Kõik departemangud kuuluvad Euroopa Liitu, samas Mani saar ei kuulu (on Suurbritannia valdus), samuti Fääri saared.

Euroopa Liidu areng. Ühinemise suunas lükkas riike Euroopa jagunemine pärast II Maailmasõda lääne-ja idablokiks ning kommunismi võimalik levik. Euroopa Majandusliku Koostöö Organisatsioon sai esimeseks Euroopa integratsiooni organisatsiooniks. 5. mail 1949 kirjutati 10 riigi poolt alla Euroopa Nõukogu põhikirjale, mille eesmärgiks oli töötada Euroopa suurema ühtsuse nimel, toetada parlamentaarse demokraatia põhimõtteid, edendada inimväärtusi ja parandada elamistingimusi. See organisatsioon jäi pidama riikide vahelise koostöö tasemele ning ei kujunenud sisemiselt ühtseks organisatsiooniks.

Prantsusmaa uus välisminister Robert Schuman leidis et konkreetset abinõud piiratud valdkonnas aitavad integreerumisprotsessidele enam kaasa kui mitte millekski kohustavad ühinemisplaanid. Selle idee mõjul kirjutasid 18. aprillil 1951.a. Saksamaa Liitvabariik, Prantsusmaa, Itaalia ja Beneluxi maad alla Euroopa Sõe- ja Terasse Koondise (ECSC) loomise lepingule. 1959.a. tuli Belgia poolt ettepanek luua Euroopa

Aatomienergiaühendus ja Euroopa Majandusühendus. Nende asutamislepingute allakirjutamine 25. märtsil 1957.a. Roomas märkis ära Euroopa Ühenduste alguse (nimetatakse Rooma lepinguteks). 1967.a. juulis ühinesid nende Ühenduste organid Euroopa Ühenduseks (European Community). 1967.a. lükati de Gaulle vastuseisu tõttu tagasi Suurbritannia, Norra, Taani ja Iirimaa ühinemistaotlused ning alles pärast tema pensionile jäämist 1969.a. alustati uusi läbirääkimisi nende riikidega. 1. jaanuaril 1973 liitusid Suurbritannia, Taani ja Iirimaa Euroopa Ühendusega. Vaatamata majanduslikele probleemidele, mida tõi EÜ-le kaasa uute riikide vastuvõtmine, sai 1981.a. Kreekast ning 1986.a. Portugalist ja Hispaaniast EÜ uued liikmesriigid. Soome, Rootsi, Austria liitusid ühendusega 1. jaanuaril 1995.a.

Maastrichti lepinguga (detsember 1990 – veebruar 1992; jõustus 1. novembril 1993 (vapil 12 tähekest, 12 liikmesriiki jne) muudeti Euroopa Ühendus Euroopa Liiduks ning selle võtmesõnadeks olid süvendamine ja laiendamine. Maastrichti lepingu sõlmimisel lähtuti järgmistest seisukohtadest:

- 1) vajadus ühtse majandusruumi (siseturu) ja valuutasüsteemis järele, mis tugevdaks ka poliitilist liitu;
- 2) ainult konsolideeritud ühendus on suuteline täitma NSVL-i ja tema idabloki kokkuvarisemise mõjul vabanenud Kesk- ja Ida-Euroopa riikide lootusi Lääne suhtes;
- 3) ühinenud Saksamaa liitmine rahvusvahelise ühendusega.

Lepingus sõnastati ka Euroopa Liidu erinevus Euroopa Ühendusest, eriti oluliseks peeti kvaliteedi kasvu. Lisaks rõhutati liidu majanduslikult nõrgemate liikmete abistamise vajadust, et tagada liidu siseselt ühtne sotsiaalne poliitika ning elanike elatustase, et liidu liikmed oleksid üksteisele võrdväärsed partnerid. Viimane laienemine toimus 2004.a. 1. mail, kui liitusid 10 uut riiki (Küpros, Malta, Ungari, Poola, Slovakkia, Läti, Eesti, Leedu, Tšehhi, Sloveenia).

EUROOPA LIIDU INSTITUTSIOONID

MINISTRITE NÕUKOGU (Council of Ministers)

Ministrite Nõukogu koosneb liikmesriikide valitsusesindajatest. Iga liikmesriik peab istungi tarvis välja panema ühe ministri või riigisekretäri, kelle kompetentsi kuulub arutlusele tulev küsimus (nt kaitseküsimuse puhul kaitseminister jne). Seega pole Ministrite Nõukogul alalist ning ühist liikmeskonda. Ministrite Nõukogu juhatab eesistujana alati üks liikmesriikidest 6 kuud. Vahetuse määrab ära riikide alfabeetiline nimede järjekord (inglise keel aluseks) (alates 2003 aastast Kreeka, Itaalia, Iirimaa, Holland, Luxemburg, Ühendkuningriik, Austria, Soome jne). Ministrite Nõukogu on Euroopa Liidu tähtsaim seadusandlik organ, kes koostöös Euroopa Parlamendi ja Euroopa Liidu Komisjoniga võtab vastu olulisemad seadusandlikud otsused. 1966.a. kehtis konsensuse põhimõte, edasi leiti et mõttekas on rakendada liht- või kvalifitseeritud hääleteenamuse printsiipi. Samas lepidi 1966.a. kokku, et kui mõni küsimus on liikmesriigile otsustava rahvusliku tähendusega, siis ei tohi talle seda hääleteenamusega peale suruda. Ministrite Nõukogus oli enne 1. mail 2004: Saksamaal, Prantsusmaal, Suurbritannial ja Itaalia 10; Hispaanial 8; Belgial, Kreekal ja Hollandil 5; Austrial ja Rootsil 4; Iirimaal, Taanil ja Soomal 3 ning Luxembourg'il 2 häält. Kokku tegi see 87 häält, kvalifitseeritud enamuseks oli tarvis 62 häält, lihthäälte enamuseks 44 häält. Pärast uute liikmesriikide ühinemist Euroopa Liiduga 1. mail 2004 kehtis kuus kuud üleminekumeetmed. Alates 1. novembrist 2004 jagunevad hääled järgmiselt:

- Itaalia, Prantsusmaa, Saksamaa, Suurbritannia: 29

- Hispaania ja Poola: 27
- Holland: 13
- Belgia, Kreeka, Portugal, Tšehhi Vabariik ja Ungari: 12
- Austria ja Rootsi: 10
- Iirimaa, Leedu, Slovakkia, Soome ja Taani: 7
- Eesti, Küpros, Luksemburg, Läti ja Sloveenia: 4
- Malta: 3

KOKKU: 321, seega kvalifitseeritud enamuseks on tarvis vähemalt 232 häält. Lisaks sellele peabliikmesriikide enamus olema otsuse poolt ning poolthälte arv peab esindama vähemalt 62% EL-i rahvastikust.

EUROOPA PARLAMENT (European Parliament)

Euroopa Parlamendi valitsemisperioodi pikkuseks on 5 aastat. Parlamendi liikmed valitakse liikmesriikides otsestelt ja sajalastelt valimistel. Euroopa parlament koosnes kuni 1995. aastani 626-st liikmest (370 mln kodanikku). Sealt edasi 732 kohta. Saksamaal on 99; Prantsusmaal, Itaalia ja Suurbritannial 78; Hispaanial ja Poolal 54; Hollandil 27; Belgial, Kreekal, Portugalil, Tšehhil ja Ungaril 24; Rootsil 19; Austrial 18; Taanil, Soomel ja Slovakkial 14; Iirimaa ja Leedul 13, Lätil 9 Sloveenial 7, Luxembourg'il, Küprosel ja Eestil 6 kohta ning Maltal 5. Kohtade arv on sõltuvuses riigi elanike arvuga.

Euroopa Parlamendi töö auseks pole ei rahvuslik ega ka riiklik printsiip. Töö on organiseeritud poliitiliste fraktsioonide alusel (nt sotsialistide fraktsioon on suurim, järgnevad kristliku demokraadid jne). Euroopa Parlamendi õigustesse kuulub Euroopa Liidu eelarve kinnitamine. Parlamendil on selles osas viimane sõna. Teine olulisem funktsioon on kontrolliõigus – ta võib avaldada umbusaldust Euroopa Komisjonile. Viimase olulise ülesandena on parlamendil seadusandluse mõjutamine. Euroopa Parlament kontrollib ja ütleb oma arvamuse komisjoni poolt Ministrite Nõukogule ettevalmistatud seaduseelnõude osas. Otsustamisõigus on ainult Ministrite Nõukogul. Suurem on parlamendi mänguruum välispoliitikas – otsustab uute liikmete vastuvõtu ning peab heaks kiitma rahvusvahelised lepingud.

EUROOPA KOMISJON (European Commission)

Euroopa Komisjon koosneb 25 liikmest (komissarist) ja presidendist. Nad on sõltumatud oma riikide valitsustest, aga nimetatakse ametisse valitsuste poolt juhul kui nende kandidatuur on leidnud Euroopa Parlamendi heaks kiidu. Nende ametisoleku aeg on 5 aastat. Administratsioon ehk töötajaskond jaguneb peamiselt Brüsseli ja Luksemburgi vahel. Kuni 2004 aastani oli Saksamaal, Prantsusmaal, Hispaanial, Itaalia ja Suurbritannial õigus määrata 2 liiget, teistel 1 liige, nüüd igal riigil üks (Eestist Siim Kallas). Euroopa Komisjoni juhiks on Jose Manuel Barroso. Euroopa Komisjoni ülesandeks on valmistada ette seaduseelnõusid ning pärast nende vastuvõtmist jälgida neist kinnipidamist. Euroopa Komisjon esindab Euroopa Liitu ametlikult rahvusvahelistes organisatsioonides. Komisjon on poliitiliselt täiesti sõltumatu ja seisab EL-i üldise käekäigu eest. On ainuke institutsioon, kellel on õigus algatada EL-i õigusakte.

EUROOPA NÕUKOGU (European Council)

Euroopa Nõukogu koosneb riigipeadest või valitsusjuhtidest oma välisministritega. Koos käiakse vähemalt 2x aastas. Euroopa Nõukogus arutatakse majandusliku ja poliitilise integratsiooni põhiküsimusi, Euroopa Liidu rolli maailmapoliitikas. Sarnaselt Ministrite Nõukoguga vahetub ka siin eesistujamaa iga 6 tagant.

Otsuste tegemise protsess Euroopa Liidus.

Euroopa Komisjon algatab Euroopa Liidu seaduste koostamise kas omal initsiatiivil, Euroopa Parlamendi või Ministrite Nõukogu nõudmisel. Neist kumbki ei saa ilma Komisjoni formaalse ettepanekuta otsust vastu võtta. Komisjoni ettepanek läheb kaalumisele Ministrite Nõukokku ja esimesele lugemisele Euroopa Parlamenti. Pärast seda teeb tulemustest kokkuvõtte Ministrite Nõukogu, kes arvestab vajadusel vahepeal tehtud ettepanekuid. Edasi läheb eelnõu teisele lugemisele Parlamenti, kes võib teha omakorda muudatusi, mis esitatakse Ministrite Nõukogule, kes neid siis aktsepteerib neid või mitte. Lõpliku otsuse teeb igal juhul Ministrite Nõukogu.

Rahvusülesus avaldub:

- 1) peamiste otsuste tegemisel on Euroopa Komiteel piiratud osa, kuid see-eest eriline roll teiste ja regionaalsete otsuste tegemisel;
- 2) Ministrite Nõukogus kvalifitseeritud häälteenamuse printsiip;
- 3) Euroopa Parlamendi mõju otsustamisprotsessis ei saa alahinnata.

Valitsusvaheliskus avaldub:

- 1) olulistes poliitilistes valdkondades otsused riikide tasandil;
- 2) enamik poliitilisi prioriteete pannakse paika Euroopa Liidu Nõukogu poolt valitsusjuhtide läbirääkimiste tulemusena (ühehäälsuse reegel);
- 3) seadusloome olulisemad otsused tehakse rahvusriikide ministrite poolt.